

KREŠIMIR FILIPEC

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za arheologiju

Ivana Lučića 3

HR – 10000 Zagreb

kresimir.filipec@ffzg.hr

DVIJE KOVANICE UGARSKOG KRALJA SV. STJEPANA I. IZ SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

UDK: 904:737.1(497.5 Lobar)»653«
Izvorni znanstveni rad

U radu su obrađene dvije srebrne kovanice ugarskog kralja Stjepana I. nađene kod svetišta Majke Božje Gorske u Loboru prigodom arheoloških istraživanja 2009. Kovanice su nađene prigodom iskopavanja mjesta gdje se nalazi drvena karolinška crkva s prijelaza 8. u 9. stoljeće. Kovanice su vrlo važne za razumijevanje prilika u onodobnoj sjeverozapadnoj Hrvatskoj, pa i kod rješavanja pitanja njene pripadnosti u 11. stoljeću.

Ključne riječi: Lobar, sjeverozapadna Hrvatska, denari, ugarski kralj Stjepan I., panonski Slaveni

Key words: Lobar, Northwestern Croatia, denars, king Stephen I of Hungary, Pannonian Slavs

Dvije kovanice ugarskog kralja sv. Stjepana I. (1000.–1038.) nađene su prigodom arheoloških istraživanja oko svetišta Majke Božje Gorske u Loboru u Hrvatskom zagorju. Svetište se nalazi pedesetak kilometara sjeverno od Zagreba i smješteno je na komunikaciji koja je u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku povezivala Sisak (*Siscia*) i Ptuj (*Poetovio*) (FILIPEC 2002; 2007; 2008; 2008a). Uz Sisak, u kojem do sada nije otkriveno mjesto predromaničke crkve, o kojoj posredno vjerojatno svjedoče pronađeni ulomci predromaničke skulpture, jedno je od najvažnijih crkvenih, a vjerojatno i političko i kulturno središte, panonskih Slavena južno od rijeke Drave od početka 9. do konca 11. stoljeća (FILIPEC 2002; 2007; 2008; 2008a).¹ Gradina na kojoj je podignuto svetište imala je vrlo važnu ulogu od pretpovijesti do kasne antike.

¹ O Sisku vidi: HORVAT 1954; VINSKI 1970; BURKOWSKY 1999; FILIPEC 2001.

Kasnoantički slojevi, na kojima se opažaju tragovi rušenja i razaranja prigodom slavenskog zauzimanja nove domovine, govore nam o visinskoj utvrdi u kojoj su stajale barem dvije starokršćanske crkve, od koje je jedna s posebnom zgradom krstionice te različite druge zgrade (FILIPEC 2003; 2006; 2007; 2007a; 2010). Najstariji slojevi vezani uz Slavene potječu s kraja 8. stoljeća kad se u okviru prvih misija koje su poduzeli franački misionari iz sjeverne Italije, na poganskom paljevinskom groblju unutar utvrđenog gradišta kojim je upravljao nama još uvijek nepoznati velikodostojnik, gradi jednobrodna drvena crkva sa četvrtastom apsidom (FILIPEC 2008b; 2009; 2010a; 2010b). Tijekom 9. stoljeća oko drvene crkve formira se groblje na kojem svoje mrtve pokapa kristijanizirano stanovništvo, a najkasnije koncem 9. stoljeća ili početkom 10. stoljeća gradi se pored drvene crkve, na mjestu srušene starokršćanske crkve s odvojenom zgradom krstionice, trobrodna bazilika ukrašena lijepo izrađenom predromaničkom skulpturom, Nakon toga groblje se širi i oko nje (FILIPEC 2009). Predromanička crkva, čiji se sačuvani dijelovi mogu vidjeti u svetištu postojeće gotičke barokizirane crkve, većim dijelom je srušena u drugoj polovici 12., a najkasnije početkom 13. stoljeća. Obje crkve stajale su barem dva stoljeća jedna uz drugu.²

Prigodom nastavka arheoloških istraživanja uz položaj gdje su 2003. otkriveni ostaci drvene crkve, 2009. nađene su dvije srebrne kovanice ugarskog kralja svetog Stjepana I. (1000.–1038.). One su nađene desetak centimetara jedna od druge na istoj razini između kasnosrednjovjekovnih grobova, nakon što su demontirani ostaci grobljanskog zida koji se prema načinu gradnje, prije svega slaganju kamena i sastavu morta, može povezati sa srušenim predvorjem gotičke crkve ili s tzv. crkvenom kućom smještenom na sjeverozapadnoj strani uz rub gradine, riječ je o gradnji 16. stoljeća. Postoji opravdana pretpostavka da one pripadaju nekom starijem, kasnijim djelatnostima, uništenom grobu, ali grob ili grobovi koji bi im eventualno mogli biti pridruženi nisu otkriveni, izgleda da nema grobova iz 11. stoljeća. U tome dijelu lokaliteta u najstarijem otkrivenom horizontu pokapanja, nalazile su se velikoformatne obične karičice, a one se ne mogu datirati prije sredine 12. stoljeća. U velikom broju grobova najčešće nije bilo nikakvih predmeta, a što je u skladu s kršćanskim načinom pokapanja koji se ovdje prakticiraju od početka 9. stoljeća. Kovanice su nađene tridesetak centimetara iznad pretpostavljenog poda broda drvene karolinške crkve. U brodu drvene crkve također nisu nađeni grobovi koji bi se eventualno s njima mogli povezati. Kasnosrednjovjekovni grobovi datirani su prstenima od tanjeg ili debljeg lima s proširenim raskucanim gornjim dijelom ne prije sredine 13., a vjerojatnije u 14. ili 15. stoljeće. Oni su se većinom nalazili ispod grobljanskog zida ili južno od njega i prekrivali su mjesto gdje je stajala drvena crkva. Većina pak novovjekovnih grobova (16. do 18. st.), koji su se vrlo teško odvajali od kasnosrednjovjekovnih, budući da su im rake bile zapunjene sličnom zemljom, a zbog velike gustoće pokapanja i različitih kasnijih prekopavanja one se nisu mogle definirati, nalazili su se unutar spomenutog grobljanskog zida. Nije isključeno da te kovanice treba povezati uz funkcioniranje drvene crkve ili možda bliže uz vrijeme njenog rušenja, makar mi nije jasno zašto bi netko prigodom njenog demontiranja i čupanja drvenih stupova (crkva je planski srušena, nije spaljena) bacio dvije vrlo lijepe kovanice od dobrog srebra. Možda kovanice, ako su bile u nekom uništenom grobu, mogu eventualno ukazati na vrijeme kad drvena crkva više nije postojala i kad se groblje počelo širiti i preko mjesta gdje je ona stajala. Ako je drvena crkva sagrađena na samom kraju 8. ili početku 9. stoljeća posve je moguće da je srušena do početka 11. stoljeća, to je otprilike i vrijeme koje hrastova građa u tome podneblju umjerene kontinentalne klime može izdržati, oko dvjesto godina (FILIPEC 2010).

² Vidi bilješku 1; FILIPEC 2008b; 2009; 2010a; 2010b.

U štiti bez jasnog konteksta nađene su dvije srebrne kovanice koje su iskovane u vrijeme ugarskog kralja Stjepana I. i to:

1. Denar, srebrni, Ugarska, Stjepan I. (*970./okrunjen 25. XII. 1000./1. I. 1001. – †15. VIII. 1038.), *Regia Civitas* Esztergom / Stolni Biograd (Székesfehérvár); Ø 17.50x17.14 mm; T.: 0.87 g. (*H1*³ – *Rupp* 1-3 – *CNH* 1 – *U1*). Br. inv. - PN 004/030/2009. Površina je malo izlizana.

Av.: +STEPHANVS•REX• unutar točkaste kružnice. U sredini unutar točkaste kružnice razdijeljene križem, koji prelazi kružnicu, četiri trokutasta klina.

Rv.: +REGIACIVITVS; natpis teče zdesna nalijevo unutar linearne kružnice. U sredini unutar linearne kružnice razdijeljene križem, koji prelazi kružnicu, nalaze se četiri trokutasta klina.

2. Denar, srebrni, Ugarska, Stjepan I. (*970./okrunjen 25. XII. 1000./1. I. 1001. – †15. VIII. 1038.), *Regia Civitas* Esztergom / Stolni Biograd (Székesfehérvár); Ø 17.50x17.15 mm; T.: 0.89 g. (*H1a*⁴ – *Rupp* 5-6 – *CNH* 2). Br. inv. - PN 004/056/2009. Rub je oštećen i malo savi-
nut.

Av.: +STEPHANVS•REX• unutar točkaste kružnice. U sredini unutar točkaste kružnice razdijeljene križem, koji prelazi kružnicu, nalaze se četiri trokutasta klina.

Rv.: +REGIACIVITVS; natpis teče slijeva nadesno unutar linearne kružnice. U sredini unutar linearne kružnice razdijeljene križem, koji prelazi kružnicu, nalaze se četiri trokutasta klina.

Kovanice tipa denara su različite i pripadaju tipu *H1* i *H1a* prema Lászlu Kovácsu (KOVÁCS 1997).⁵ Osnovna razlika im je u toku natpisa pri čemu kod prve natpis na reversu kreće zdesna nalijevo, a kod druge slijeva nadesno. Kod denara tipa *H1* i *H1a* najčešće se na aversu nalazi natpis +STEPHANVS•REX•, a na reversu +REGIA•CIVITAS. Kod oba naša primjerka tekst teče bez prekida i nalazi se natpis +REGIACIVITVS, a ne +REGIA•CIVITAS (KOVÁCS 1997: 34). Majstor predložka slovo A, koje se pojavljuje i na aversu i na reversu, razlikuje od slova V koje se pojavljuje samo na reversu kod riječi CIVITVS. Tako je kod obje kovanice bez obzira što se slova kod njih razlikuju, pa tako je različito i slovo A. Kod prvog primjerka slovo G poprilično je rastegnuto pa se čini kao da je ostavljeno mjesto za dva slova, nažalost, baš taj dio dosta je izlizan. Denari su kvalitetno iskovani, na njima se vide tragovi kolanja posebno kod prvog i nije ih bilo potrebno čistiti već je sve izgledalo kao da su netom upali u zemlju, a to također govori o finoći srebra od kojeg su napravljeni.

To su prve kovanice nekog ugarskog kralja, koje se datiraju na početak 11. stoljeća, nađene na nekom sjeverozapadnohrvatskom lokalitetu (MIRNIK 1997: 191-206; 2004: 205-250; 2008: 125-143). Ugarski novci s početka 11. stoljeća otkriveni u Loboru opovrgli su tezu Zdenka Vinskog da nepostojanje novaca u zapadnom dijelu međuriječja Drave i Save također govore u prilog diferenciranja groblja bjelobrdske kulture u donekle regionalnom smislu (VINSKI 1970: 74-75; TOMIČIĆ 1992: 113).⁶ Kovanice su nađene u sloju koji se nije mogao pripisati zasipu rake, ali niti jednom obližnjem grobu. Okolnosti nalaza, dakle, ne govore mnogo, osim

³ cf. Kovács 1997: 33 – 37.

⁴ cf. Kovács 1997: 35 – 36.

⁵ cf. *Rupp*

⁶ Najzapadnije kovanice ugarskih kraljeva iz sredine 11. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj (kovanice Andrije I. (1046.-1061.)) otkrivene su u Josipovu (Ciganki) u slavonskoj Podravini, vidi: TOMIČIĆ 1997; FILIPEC 2009: 113-124.

da su nađene prigodom arheoloških iskopavanja u sloju koji je prekopavan nekoliko stoljeća prigodom različitih pokopa. Ono što je također bitno je da taj sloj dotiče drvenu crkvu, budući da je ista poprilično oštećena kasnijim djelatnostima. Kovanice nemaju jasan kontekst nalaza, osim što su bile iznad drvene crkve na relativno velikoj dubini koja bi išla u prilog relativno ranijem deponiranju. Kako su one došle u taj sloj stoga nam ostaje i dalje nepoznato. One su malo izlizane i pokazuju da su bile u upotrebi. Nije jasno što one rade na ovom lokalitetu. Vrijeme kraljevanja Stjepana I. (1000.–1038.) jest vrijeme u kojem Ugarsko Kraljevstvo pokazuje tendencije širenja, pa i širenja prema jugu prema onim područjima negdašnje karolinške Panonije koje još uvijek nisu bile pod njenom kontrolom. Kralj Stjepan I. uspio je proširiti granice ugarske države na teritorije južno od Blatnog jezera na oblasti koje su još uvijek bile izvan Ugarskog Kraljevstva nakon rušenja realne franačke vlasti u Panoniji. On je sigurno zauzeo veće dijelove zadravske Panonije koji su pretežito bili naseljeni panonskim Slavenima, no postavlja se pitanje što je s ovostranom Panonijom, je li i nju zauzeo. To pitanje nije zadovoljavajuće riješeno do danas. Postoje različita mišljenja, pa i ona koja spadaju u znanstvenu fantastiku, poput toga da je ova bogata, vrlo gusto naseljena Panonija bila »*terra nullius*« (KLAJČ 1978: 223-229).⁷ Kakav je njezin odnos bio prema Ugarskom Kraljevstvu možemo domisliti, no dva srebrna denara ne mogu riješiti taj problem. One nam tek pokazuju da moramo revidirati neka naša mišljenja koja su nas učvršćivala u tezi da ovaj dio nije u nikakvom odnosu prema Mađarima već da je vezan samo uz Hrvate koji su zasigurno svoju vlast protegnuli i na jedan dio Panonije. Prigodom istraživanja 2011. u Loboru u trećem horizontu grobova nađeni su mrtvaci, različitog spola i uzrasta, pokopani u zgrčenom i poluzgrčenom položaju s pravilnom orijentacijom, a s uobičajenim odstupanjima koja su prisutna i u drugim horizontima pokapanja (FILIPEC 2011). Zgrčeni način pokopa dosad, osim kod vrlo male djece, koja su najčešće u svemu izuzetak, nije bio zabilježen na lokalitetu. Istina, zabilježeni su različiti poluzgrčeni pokopi, kod kojih uvijek nije bilo jasno je li tu riječ o kasnijim poremećajima, pokušajima da se mrtvac položi na uskom praznom prostoru između grobova ili o jasnoj namjeri. Ukupno je istraženo pet grobova i u njihovim rakama nije bilo predmeta koji bi ih pobliže odredili. Prigodom iskopa rake jednog od njih uništen je grob u kojem su se nalazile lijevane grozdolike, tzv. volinjske naušnice (GIESLER 1981)). To nam govori da cijeli taj horizont grobova sa zgrčenim pokopima treba datirati iza početka 11. stoljeća, odnosno nekako baš u vrijeme kraljevanja Stjepana I. ili njegova nasljednika. Ti grobovi iskopani su u dijelu groblja koji je smatran neatraktivnim, budući da su pozicionirani iza začelja crkve. Obično se boljima, gotovo u svim horizontima pokapanja, smatraju mjesta ili na pročelju ili s južne, osunčane strane crkve, upravo ondje gdje su nađene i kovanice. S te istočne strane je pristupni put koji vodi do crkve, a koji spaja gornji dio utvrde s podgrađem, što na neki način povećava atraktivnost toga položaja. O kakvoj je tu populaciji riječ? Ona zasigurno nije domicilna jer ovdašnji puk u to doba pokapa svoje mrtve po kršćanskim običajima. Riječ je najvjerojatnije o pridošlicama, ali radi li se tu o starim Mađarima ili o izbjeglicama pred njima ili o nekim drugim doseljenicima iz zadravske Panonije ili neke druge zemlje moći će se reći nakon provedene kompletne analize, prije svega, antropološke. Ovoga časa bitno je da se dvije kovanice ugarskog kralja Stjepana I. pojavljuju otprilike u isto doba kad i ovi pokopi mrtvih u zgrčenom položaju, odnosno kad se ponovno, nakon više od dvjesto godina, pojavljuje poganski ritual pokapanja.

Pojava kovanica ugarskog kralja svetog Stjepana I. u Loboru na kraju otvara pitanje jesu li u ovom dijelu Panonije kolali ugarski novci i jesu li oni bili prisutni u svakodnevnim transakcijama i prije kraja 11. stoljeća i je li eventualno postojala neka ranija novčarska integracija ovog dijela Panonije s onim zadravskim? Kad se pogleda velika količina različitog novca koji se pojavljuje u kasnijim horizontima pokapanja, posebno od 12. stoljeća u grobovima koji su

⁷ cf. REGAN – KANIŠKI 2003.

bolje očuvani, primjećuje se cirkuliranje najrazličitijih novaca koji potječu i iz Ugarske, ali vrlo često i s područje Njemačkog Carstva čiji je novac osobito prihvaćen i koji će biti uzor domaćem novcu koji će se kovati od 12. stoljeća. Isto tako srebrni denari mogli su doći sa spomenutim pridošlicama koji u jedan kršćanski kraj i među kršćane koji i dalje pokapaju svoje mrtve oko crkve unose ponovno poganske elemente. Moramo na kraju priznati da još uvijek premalo znamo o povijesti sjeverne Hrvatske u 11. stoljeću. Malo znamo ne samo o njevoj političkoj organizaciji, već i o životu ljudi, koji je prema nalazima s ovog lokaliteta bio na vrlo visokoj razini. Pojava ugarskog novca u sjeverozapadnoj Hrvatskoj pokazuje da se takav novac treba očekivati i na drugim lokalitetima u sjevernoj Hrvatskoj.

KRATICE

H – HUSZÁR, L. 1979 – *Münzkatalog Ungarn*. Budapest, 1979.

Rupp – RUPP, J. 1841 – *Magyarország' ekkorig ismeretes pénzei, lerajzolva, történeti 's pénztudományi kútfők után megmagyarázva*, Budim 1841.

CNH – RÉTHY, L. 1898 – *Corpus nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár. I kötet. Árpádházi királyok kora*. Budapest, 1898.

U – UNGER, E. 1960 – *Magyar éremhatározó; Középkor I. füzet (1000-1307). Magyar Régészeti Művészettörténeti és Éremtani Társulat*. Budapest, 1960.

BIBLIOGRAFIJA

BURKOWSKY, Z. 1999 – *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu*. Sisak, 1999.

FILIPEC, K.

- 2001. Nekoliko novih ranosrednjovjekovnih nalaza iz Siska i kratak osvrt na druge istovremene nalaze. *GodGMS*, 2/2001: 89-107.
- 2002. *Lobor Majka Božja Gorska* (katalog izložbe). Gornja Stubica, 2002.
- 2003. Istraživanja Arheološkog zavoda u Loboru »Majka Božja Gorska«. *Hrvatsko zagorje* 9/ 2003: 251 – 256.
- 2006. Lobor, Majka Božja Gorska. U: A. DURMAN (ur.), *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*. Zagreb, 2006: 136-137.
- 2007. 10 Jahre archäologischer Grabung in Lobor (1998. – 2007.). *Hortus Artium Medievalium - Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages*, 13/2007: 411-422.
- 2007a. Lobor – slojeviti lokalitet od prapovijesti do danas. *Crkvena kulturna dobra, Godišnjak Ureda za kulturna dobra Zagrebačke biskupije*, 5/2007: 62-71.
- 2008. *Arheološko – povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru*. Zagreb, 2008.
- 2008a. Arheološka nalazišta i nalazi na području grada Zlatara. *Hrvatsko Zagorje*, 1-2/2008: 7-10.
- 2008b. Kratak nacrt kristijanizacije hrvatskog dijela Panonije u ranom srednjem vijeku. *Crkvena kulturna dobra, Godišnjak Ureda za kulturna dobra Zagrebačke biskupije*, 6/2008: 52-56.
- 2009. Problem kronologije grobalja 9. i 10. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj, *SP*, 3.s., 36/2009: 113-124.
- 2010. Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj. *SP*, 3.s., 37/2010: 51-59
- 2010a. Slavenski paljevinski grob iz Lobora, *Archaeologica Adriatica* 3/2009: 347-357.
- 2010b. Lokalitet: Lobor – Majka Božja Gorska. *HAG* 6/2009 (2010): 227-228.
- 2011. Lokalitet: Lobor – Majka Božja Gorska. *HAG* 8/2011 (u tisku).

- GIESLER, J. 1981 – *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur*. PZ 56 (1)/1981: Berlin – New York.
- HORVAT, A. 1954 – O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza. *SP*, 3.s., 3/1954: 93-104.
- KLAIĆ, N. 1978 – Pogled na razvitak srednjovjekovne Slavonije (od Ljudevita Posavskog do bune 1573. god.). *IzdHAD* 2/1978: 223-229.
- KOVÁCS, L. 1997 – A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. *Varia archaeologica Hungarica* 7/1997: 33-35.
- MIRNIK, I.
– 1997. O nekim nalazima novca 11. stoljeća u Hrvatskoj. U: I. GOLDSTEIN (ur.), *Zvonimir kralj hrvatski*. Zagreb, 1997. 191-206.
– 2004. Novac iz starohrvatskih grobova. *VAMZ*, 3. s., 37/2004: 205-250.
– 2008. Najsitnija kulturna dobra. Novac i njegova uloga u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Slavoniji. *Godišnjak Ureda za kulturna dobra Zagrebačke biskupije*, 6/2008: 125-143.
- REGAN, K. – KANIŠKI, T. (ur.) 2003 – *Hrvatski povijesni atlas*. Zagreb, 2003.
- TOMIČIĆ, Ž.
– 1992. Neuere Erforschung der Bijelo Brdo - Kultur in Kroatien. *Prilozi* 9/1992: 113-130.
– 1997. *Zvonimirovo i Josipovo groblja starohrvatskog doba u Virovitičko-podravskoj županiji*. Zagreb – Virovitica, 1997.
- VINSKI, Z. 1970 – O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku. *VAMZ*, 3.s., 4/1970: 45-92.

TWO COINS OF THE HUNGARIAN KING, ST. STEPHEN I, FROM NORTH-WESTERN CROATIA

Two coins of the Hungarian king, St. Stephen I, have been found in the vicinity of the shrine of Our Lady of the Hills in Lobar, a site located some 50 km north of Zagreb. They were found during continued archaeological excavation, in a position by the remains of a wooden church. The coins were discovered after the remaining sections of the 16th-c. cemetery wall were pulled down. They lay some ten centimetres apart, at the same level, in the debris, between late mediaeval graves. It can be justifiably assumed that they belong to an earlier grave, demolished by some later activities. But the graves that they might be attributed to, on the basis of other finds, have not been discovered; it would appear that there are no graves dating from the 11th c. In the oldest discovered burial horizon in that section of the site, items have been found that cannot be dated to a period prior to the middle of the 12th century, and in most graves there were no grave goods at all, which is in line with the Christian burial practice that has been followed in this region since the early 9th century. The coins were found around 30 cm above the presumed floor of the nave of the wooden Carolingian church. Graves that might be associated with the coins have not been found in the nave of the wooden church, either. The

possibility cannot be ruled out that the coins should be linked to the functioning of the wooden church, or possibly to a later period in which the church was pulled down, even though it is not clear why anybody would throw away two very nice coins made of good silver during the dismantling of the church and the pulling out of the wooden pillars. If the coins had been placed in a grave demolished in the meantime, they might be used to determine the period in which the church no longer existed and the graveyard started to expand over its former location. If the wooden church was built at the very end of the 8th c. or in the early 9th c., it is perfectly possible that it was pulled down before the beginning of the 11th c., which would also correspond to the duration of oak timber in the climatic conditions of this region; that is, approximately 200 years.

The coins, of the denarius type, are different and belong to types *H1* and *H1a*, according to László Kovács. The coins did not need any cleaning; rather, they looked as though they had just been dropped into the earth, which also illustrates the quality of silver that these denarii were made of. The reign of King Stephen I (1000-1038) is a period in which the Hungarian Kingdom demonstrated its tendency of expanding to the south, to those areas of the former Carolingian Pannonia that were not yet under its control. King Stephen I occupied large sections of Pannonia on the other side of the River Drava, where the majority of the population were Pannonian Slavs, but the question is what happened to this side of Pannonia and whether it was occupied, too. To date, the answer to this question has not been satisfactory. During the 2011 excavation in Lóbor, in the third horizon of graves, corpses of different sexes and ages were found, buried in contracted and semi-contracted positions, laid in an east-west orientation with the usual deviations that are also present in other burial horizons. All the deceased were buried without any grave goods. In total, five graves were explored, and no grave goods were found in any of them. During the digging of the pit for one of those graves, a grave was destroyed in which cast grape-like earrings, the so-called Volhynia-type earrings, were found (Giesler type 17b) (GIESLER 1981). This implies that the entire horizon of graves with contracted burials should be dated to a period after the early 11th century; that is, approximately to the time of the reign of King Stephen I or his heir. These graves are situated in the section of the cemetery that was considered to be unattractive, since it is located behind the back of the church. The positions in front of the church facade or on the southern, sunny side of the church are considered better, and this is precisely where the coins were found. On this side, there is an access road which linked the upper part of the fort with the settlement outside the walls, and thus, in a way, increased the attractiveness of this location. Who was the population in question? Obviously, they were not local inhabitants, because at that time the local population buried their dead in line with the Christian rite. They were most probably newcomers, but whether old Hungarians or refugees who fled before them, or some other settlers from Pannonia on the other side of the River Drava or from some other country, we will be able to say only after a comprehensive analysis, primarily an anthropological analysis. At this moment, it is important that the two coins of King Stephen I of Hungary belong to approximately the same time as the contracted burials; that is, to the time when the pagan burial ritual reappeared.

The emergence of coins of the Hungarian king, St. Stephen, in Lóbor in north-western Croatia raises the question as to whether Hungarian money circulated in this part of Pannonia and whether it was present in everyday transactions, even before the end of the 11th century. The coins could have arrived with the above-mentioned newcomers, who reintroduced pagan elements to a Christian region and among Christians, who continued to bury their dead by the church.

Sl. 1. Položaj Lobora na karti R. Hrvatske.

Slika 2. Avers i revers srebrnog denara ugarskog kralja Stjepana I. br. 1

Slika 3 Avers i revers srebrnog denara ugarskog kralja Stjepana I. br. 2.